

יצירתו הפיוטית של ר' יצחק אבן גיאת

מאת מנחם ח' שמלצר

ידיעותינו על רב יצחק בן ר' יהודה אבן גיאת, הרי"ץ גיאת או ריצ"ג, אינן מתגליות של הגניזה הקהירית. גורל יצירותיו אינו דומה לגורל יצירותיהם של מחברים אחרים, במיוחד מחברים שפעלו בארצות המזרח, אשר במשך הדורות נגנזו יצירותיהם ולפעמים אף שמותיהם נשכחו ורק בדורות האחרונים העלו חכמים את זכרם מעל הדפים הבלים של כתבי-יד הגניזה. רב יצחק אבן גיאת, איש ההלכה, פוסק, מפרש ופייטן, היה ידוע מאז ומתמיד כאחד מגדולי ראשוני הראשונים. דברי רבנו מובאים תכופות בחיבוריהם של הראשונים ופיוטיו היו כלולים בסדרי התפילה של עדות ישראל במקומות מושבותיהן השונים. סדר סליחותיו ללילות האשמורת שבין ראש חודש אלול ובין יום הכיפורים והמעמד הגדול שחיבר ליום הכיפורים תופסים את המקום הראשי בספר שפתי רננות שהוא מחזור לימים נוראים לפי מנהג טריפולי וג'רבה והערים שמסביבותיהן. מדפיסי מחזור זה, למהדורותיו השונות, הבליתו את חלקו של רבנו במנהג תפילותיהם במלים כגון אלה: 'ס' שפתי רננות כולל סליחות וכו' מרבני עולם, רבני ספרד אשר היו אחר הגאונים ועל ראשם הרב המפורסם רבנו יצחק בן יהודה בן גיאת זצ"ל וכו'.¹

אולם לצד ידיעותינו הלא מועטות על ריצ"ג השאובות ממקורות מסורתיים וטרום-גניזתיים, יש לנו היום נתונים חשובים על יצירתו המיוסדים על הגניזה. לייחד כאן את הדיבור עד כמה שהשעה מרשה על תרומתה המיוחדת של הגניזה הקהירית לחקר פיוטי רבנו.

אחת הבעיות המסובכות העומדות בפני חוקרי פיוטי ריצ"ג היא בעיית ייחוס הפיוטים. כבר לפני התגלות הגניזה התלבטו רושמי הפיוטים בעניין זה, אבל בתקופה האחרונה התרבו הפרסומים של פיוטים מסופקים שחתום בהם יצחק סתם ושמהדיריהם ייחסו לרבנו בלי יסוד מספיק ואיתן. כפי שכתב פרופסור שירמן, היתה נטייה מצד החוקרים לייחס לריצ"ג 'כל פיוט נאה הכתוב בסגנון ספרדי'.² השם יצחק הוא אחד מן השמות השכיחים ביותר וגם כדורו של ריצ"ג ובמחיצתו היו כמה חכמים בשם זה, כדבריו המפורסמים של הראב"ד: 'וחזר כח התלמוד בארץ ספרד והיו שם ה' רבנים ושמות כלם יצחק.'³ הוצאתם לאור של פיוטים רבים אשר חתום בהם יצחק בלי זיהוי נוסף וייחוסם

1 בשער של שפתי רננות, ליוורנו תקע"ו.

2 ח' שירמן, שירים חדשים מן הגניזה, ירושלים תשכ"ו, עמ' 185.

3 ספר הקבלה לר' אברהם אבן דאוד הלוי, מהדורת ג'ד כהן, פילדלפיה תשכ"ז, עמ' 58 (חלק עברי).

המפוקפק לריצ'ג הוסיפה במידה רבה על הקושי הטמון בהפרדה זהירה של יצירות מחברים שונים לפי בעליהם. יש להשתדל בתהליך הכנת מהדורה ביקורתית של פיוטי ריצ'ג להפנות תשומת לב מיוחדת לבעיה זו ויש לקוות שכתוצאה מזה אפשר יהיה להחזיר אבידה לפייטנים אחרים ששמם היה יצחק. ניקח לדוגמה את הפיוטים לר' יצחק כנזי. מפייטן זה, שהוא כנראה זהה עם ר' יצחק בן ר' שמואל הספרדי המכונה כנזי, אשר שימש בדיינות בפוסטאט בסוף המאה האחת-עשרה ותחילת המאה השתים-עשרה, יש בידינו כמה וכמה פיוטים,⁴ ואחדים מהם יוחסו בטעות לריצ'ג. גם אני נטיתי להכניס לבין פיוטי ריצ'ג קינה אחת הנמצאת בגניזה ושמעליה כותרת: 'אח' לר' יצחק הרב זצ"ל נדב אמראה'.⁵ הפיתוי היה קיים כי ידוע שר' משה אבן עזרא מונה בין סוגי השירה, שרבו, ריצ'ג, הצטיין בהם, את הנדב, את שיר האבל,⁶ והיות שמספר קינותיו שהתגלו עד עכשיו קטן הוא מאד, חשבתי לייחס קינה זו לאבן גיאת. אמנם כשנתקלתי אחר כך ברשימת פיוטים הבאים מתחת לכותרת 'לרב ז"ל'⁷ ונוכחתי לדעת שהם ליצחק כנזי ועם הידיעה שר' יצחק בן ר' שמואל הספרדי הנ"ל היה נקרא יצחק הרב לפי תעודות שבגניזה,⁸ לא נותר ספק שאת הקינה הנ"ל אין לייחס בוודאות לאבן גיאת אלא קרוב לוודאי שהיא לר' יצחק כנזי. דרך אגב, הרשימות המרובות של פיוטים שנשתמרו בגניזה מכילות ידיעות חשובות שונות וכדאי בהחלט להפנות תשומת לב מיוחדת אליהן.

אם דנים אנחנו בבעיה הקשורה בשמו של מחברנו נזכיר כאן עוד חידה שחדה לנו הגניזה. תלמידו של אבן גיאת ר' משה אבן עזרא והראב"ד גם יחד מעידים שריצ'ג נפטר בשנת ד' אלפים תתמ"ט, שהיא שנת 1089 למספרם.⁹ והנה במכתב חשוב מאד שנכתב אל חלפון בן נתנאל בערך שלושים שנה אחרי התאריך הנ"ל נזכר לכאורה שמו של הרב יצחק אבן גיאת בין החיים. מוציאו לאור של המכתב, הפרופסור גויטיין, מצביע כמובן על קושי כרונולוגי זה ומציין גם שקריאת השם אינה ברורה כל צורכה.¹⁰ יש אולי להיעזר בתעודה נוספת לפתרון הבעיה. באוסף טיילור-שכטר בקיימברידג' נמצא פתק קטן שעד כמה שידוע לי לא פורסם עדיין, שנכתב אל אחד בשם חלפון הלוי מאת אחד בשם יצחק בן יוסף בן גיאת.¹¹ פתק זה מלמדנו על קיומם של שני אנשים בשם יצחק אבן

4 ראה למשל במאמרו של ח' שירמן, 'סליחות מנהג ספרד', ארשת, ה, ירושלים תשל"ב, עמ' 85.

5 כתבי-יד קיימברידג' TS NS 300, fol. 30.

6 משה בן יעקב אבן עזרא, ספר העיונים והדיונים, מהדורת א"ש הלקין, ירושלים תשל"ה, עמ' 73-72.

7 כתבי-יד קיימברידג' TS NS 325, fol. 34 [על 'הרב', השווה עתה ש"ד גויטיין, תרביץ, מה (תשל"ז), עמ' 64-75; מו (תשל"ז), עמ' 152-153].

8 J. Mann. *The Jews in Egypt*, II, Oxford 1922, pp. 310-311, etc.

9 ספר הקבלה הנ"ל, עמ' 60; ספר העיונים והדיונים הנ"ל, שם.

10 ש"ד גויטיין, סדרי חינוך, ירושלים תשכ"ב, עמ' קס"ז והערה 225 שם.

11 כתבי-יד קיימברידג' TS Misc. 35 (=Loan 1-109), fol. 93.

גיאת, שאחד מהם היה בנו של יהודה, הוא ריצ'ג המפורסם שאנו דנים בו, והשני איש אחר ששם אביו היה יוסף ושלעת עתה אין לנו ידיעות עליו.

נחזור לענייננו. אין שום ספק שנצטרך להוציא מבין פיוטי ריצ'ג הרבה פיוטים שיוחסו לו בטעות. אף-על-פי-כן, יישאר מספר פיוטיו גדול מאד. קטעי הגניזה מאשרים בהחלט את מה שכתב משה אבן עזרא על רבנו: 'הרבה מכל קודמיו בענייני הפרישות והתפילות והאבל והקינות וכו' והטפל אשר אצלי טיפה מימתו וכו'.¹² הפרופסור שירמן, בספרו, 'שירים חדשים מן הגניזה', מתבטא בסגנון דומה: 'מן הים הגדול של יצירת יצחק אבן גיאת מובאות כאן דוגמאות מועטות בלבד'. פרופסור שירמן משער שם, לפי דעתי בצדק, שמספרם הכללי של פיוטי ריצ'ג מגיע בוודאי לארבע מאות, אם לא למעלה מזה.¹³ כהשוואה גרידא נציין שמהדורת ירדן של שירי הקודש של אבן גבירול כוללת בס"ה 244 פיוטים. למרות הפעילות החרוצה של חכמים שונים וביניהם חכם צנוע שהקדיש הרבה עמל וחיבה להוצאת שירי ריצ'ג, ר' יוסף מרקוס ז"ל, יש להסכים למה שכתב לאחרונה הפרופסור אברמסון: 'הרבה פיוטים חדשים של רב יצחק בן גיאת התפרסמו בשנים האחרונות ועדיין הסתור מרובה'.¹⁴ לאמיתו של דבר, אוצרות הגניזה מכילים חומר רב הנוגע לאספקט חשוב של המחקר בפיוטי ריצ'ג שעדיין בכלל לא טופל בו. ההתעניינות בהוצאת טקסטים בודדים, בדרך כלל על-פי מקורות בודדים, בחינת הוצאת פנינים מתוך ים הקטעים של הגניזה, דחתה לגמרי את ניצול הגניזה להתקנת נוסח הטקסטים הידועים מכבר. בין כתבי-יד הגניזה יש שפע לא ישוער של העתקים מפיוטיו הרבים של ריצ'ג, הן של אלה מסדר הסליחות והמעמד המפורסמים, הן של פיוטים שיצאו לאור על-פי כתבי-יד רגילים וגם של פיוטים שנדפסו על-פי קטעי הגניזה, בלי להתחשב בהעתקים נוספים. ניצול כל החומר העומד לרשותנו היום, הוא חיוני ביותר לגבי הנוסח של המעמד ליום הכיפורים. זה הוא המעמד המתואר על-ידי אלחריזי במלים אלה: 'ובספרו אשר חבר למעמד יום הכפורים הראה נוראות / היו לו לעד ולאות / כי שירו צלחה עליו רוח נבואות'.¹⁵ צונץ העריך את הסילוק המסיים את המעמד כיצירה שאף נביא לא היה צריך להתבייש בתוכנה או בסגנונה.¹⁶ כמפורסם, מעמד זה מכיל כעין אנציקלופדיה בזעיר אנפין של ידיעות בפילוסופיה, באסטרונומיה ובאנטומיה ועוד. טקסט זה מהווה, אם כן, מקור קדום וחשוב ממדרגה ראשונה לחקר המינוח העברי של המדעים ומיצוי ההעתקים המרובים של חלקי המעמד המפורים לרוב בגניזה יתרום לא רק להבנת שירתו של ריצ'ג, אלא גם להרחבת ידיעותינו על מצב המדעים ומינוחם העברי בתקופתו ובארצו של המשורר. דרך אגב, עד כמה שידוע לי, היחיד שניצל את

12 ספר העיונים והדיונים הנ"ל, שם.

13 שירמן, 'שירים חדשים מן הגניזה', עמ' י' ועמ' 185 הערה 3.

14 במאמרו 'פיוט לרב יצחק בן גיאת', תרביץ, מג (תשל"ד), עמ' 159.

15 תחכמוני, שער ג, מהדורת י' טופרובסקי-תל-אביב תשי"ב, עמ' 44.

16 L. Zunz, *Literaturgeschichte*, Berlin 1865, p. 195

החומר שבמעמד – כמובן רק על-פי הנוסח המודפס – כמקור לתולדות המדעים, היה דוד קויפמן ששאב הרבה נתונים מעניינים מיצירה פיוטית מונומנטלית זו והכניסם לספרו על החושים, *Die Sinne*.¹⁷ בהקשר זה עלינו להזכיר שקטעי הגניזה העשירו את ידיעותינו, גם על שאר חיבורי ריצ'ג. שמו האמיתי של ספרו ההלכי, 'הלכות כלולות', התגלה לאחרונה באחת מרשימות הספרים של ר' יוסף ראש הסדר¹⁸ ובכלל התרחבו ידיעותינו על היקף ספרו זה ועל היקף פירושו למסכתות התלמוד. חיבורים אלה, או מה ששרד מהם, יחד עם פירושו הערבי על ספר קוהלת,¹⁹ משמשים כרקע להבנת כלל יצירתו.

בירור בעיות הייחוס, הכנת רשימה מהימנה של פיוטיו, חישוב נוסף של טקסטים חדשים ובעיקר התקנת טקסט ביקורתי של כל הפיוטים על-פי כל המקורות, שבגניזה ושמוחצה לה, ופירוש נכון של השירים, יניחו את היסוד האיתן למחקר נוסף. כי בהנחת יסוד זה ייגמר רק השלב הראשון של המשימה. הבעיות האסתטיות, הליטורגיות וההיסטוריות המרובות ושאלת השפעת הגומלין בין פייטנים שונים ובין אסכולות פיוטיות שונות תוכלנה לבוא לפתרונן המלא אך ורק אחרי גמר השלב הנזכר לעיל. אולם נדמה לי, שכבר עכשיו, במצבו הנוכחי של המחקר מחויבים אנו לנגוע בכמה בעיות יסוד ולשאול כמה שאלות עקרוניות על תופעות מסוימות שבשירת ריצ'ג.

לפני התגלות הגניזה הכרנו את מעמדו ליום הכיפורים ואת סליחותיו ופיוטים בודדים ומעטים מסוג האופן, האהבה, והזולת וכדומה. גם היום אין בידינו מערכת יוצר שלמה ממנו, אולם בין קטעי הגניזה שמורים הרבה פיוטים חדשים לאבן גיאט מסוג פיוטי היוצר. בהמשך דבריי אטפל בשניים מהם והם גוף היוצר והזולת. מנחם זולאי ז"ל היה הראשון למצוא שריד של גוף יוצר אחד לריצ'ג בקטע גניזה שבמוזיאון הבריטי. טקסט זה, שהוא סופו של גוף יוצר לפרשת מקץ, נדפס על-ידי זולאי יחד עם שני גופי יוצר אחרים לחג השבועות. אחד משני היוצרות הוא לר' אוהב, וטקסט זה פורסם כבר קודם לכן על-ידי שירמן, והשני לר' ברוך. זולאי זיהה את ר' אוהב כר' אוהב בן מאיר הנשיא שורתמיקש, כמו שעשה לפניו שירמן, ואת ר' ברוך כר' ברוך בן ר' יצחק אלבליאה.²⁰ בזמן האחרון נזכרו ותוארו יוצרות אלה במאמרו של עזרא פליישר על חידושי האסכולה הפייטנית הספרדית בפיוטי היוצר.²¹ גופי יוצרות אלה חוברו בתבנית זהה והם נבדלים

17 בודאפשט 1884, עמ' 30 הערה 96 ועוד. אחרי סידורו של מאמר זה בדפוס הופיע מאמרו של ש' אברמסון, 'על "תועלת האיברים"', סיני, פב (תשל"ח), עמ' זיא, ובו מביא המחבר הרבה חומר ממעמדו של ריצ'ג.

18 ש' אברמסון, רב יוסף ראש הסדר, קרית ספר, כו (תש"י), עמ' 87 הערה 47.

19 ראה לאחרונה במאמרו של ש' אברמסון, 'לפירוש רב יצחק בן גיאט לקהלת', קרית ספר, נב (תשל"ז), עמ' 156-172.

20 במאמרו 'מקור וחקוי בפיוט', סיני, כה (תש"ט), עמ' מז-נב.

21 הספרות, ד (תשל"ג), עמ' 341.

בצורתם משאר בני מינם. שלושת יוצרות אלה מחולקים לגושים של שלוש סטרופות, כשבראש כל גוש באה כותרת, שהיא בדרך כלל פסוק או קטע של פסוק מפרשת היום. כל גוש מכיל את דיבורו הישר של אחד מגיבורי הפרשה, והכותרת מגלה את זהותו של המדבר. למשל, היוצר למקץ הוא דיאלוג בין יוסף ופרעה, עם ציון המדברים בכותרות מתחלפות: ויאמר פרעה אל יוסף או ויאמר יוסף אל פרעה. מבנה מיוחד זה משרה מתח מסוים על פיוטים אלה ויוצר רושם של דרשיח ער וחי. באוקספורד ובסדרה הישנה בקיימברידג' ובמיוחד בסדרה החדשה שם, נמצאים דפים לא מעטים בכתיבה זהה שהתפורו מקונטרס אחד. כל הדפים שהתגלו עד עכשיו מכילים רק פיוטי ריצ"ג. בקטעים אלה, שלצערי הם לקויים בהרבה מקומות, שרדו מפיוטי ריצ"ג בסוג גוף היוצר, אופן, אהבה, זולת, ה' מלכנו והבדלה. מכל סוג נשתמרו כמה דוגמאות, והן באות בכתיב-היד בזו אחרי זו, כשציונים כמו 'הבדלה אחרת' וכדומה מבדילים ביניהן. בין קטעים אלה נמצא גם ראשו של אותו יוצר לפרשת מקץ שזולאי פרסם את סופו, ועוד יש שם שני גופי יוצרות ממש כתבנית הנ"ל, האחד לפרשת ויגש והשני לפרשת קריעת ים סוף, והוא נועד או לפרשת בשלח או לחג פסח.²² פיוט במבנה זהה, לפרשת קרח, נמצא גם לר' משה אבן עזרא.²³ העובדה שפיוטים אלה הם, בלי יוצא מן הכלל, פרי עטם של משוררים שחיו בשני דורות סמוכים ובמחיצה אחת מעוררת תשומת לב. ספריהם של הרמב"ע ושל הראב"ד מעידים שר' יצחק אבן גיאת, ר' אהב בן מאיר הנשיא, ר' ברוך אלבליאה ור' משה אבן עזרא היו קרובים זה לזה בזמן, במקום וברוח. אבן גיאת היה, לפי הרמב"ע, 'זקן החבורה והנכבד שבה ועמודה וראשה' ובעיר אליסנה, עיר השירה, הוא היה המוציא והמביא.²⁴ גם הראב"ד מזכיר את השפעתו ואומר עליו שהוא 'רבץ תורה הרבה והעמיד תלמידים הרבה'.²⁵ אם כן, נראה לי, שקרוב לשער שיוצרו של הטיפוס החדש של גוף היוצר היה ריצ"ג, והאחרים הלכו בעקבותיו.

גם בסוג אחר, בסוג הזולת, תיקן אבן גיאת תיקון חדש ומקורי. כבר צונץ הזכיר את מתכונתם המיוחדת של כמה מזולותותיו והאריך בתיאורם.²⁶ הפיוטים האלה נשתמרו ברובם במקורות שמחוץ לגניזה, אולם שניים מסוג זה התגלו לאחרונה בסדרה החדשה בקיימברידג', והעתקם של כמה אחרים נמצא בין הדפים שהזכרתי לעיל.²⁷ מלבד ריצ"ג ידוע לנו רק משורר אחד שחיבר זולת אחד בצורתם של זולות אלה והוא ר' יהודה

22 כתב־יד קיימברידג' TS NS 231, fol. 3, TS 10 H 8, fol. 5, TS NS 135, fol. 4-

23 כתב־יד קיימברידג' TS NS 133, fol. 1.

24 ספר העיונים והדיונים הנ"ל, שם.

25 ספר הקבלה הנ"ל, עמ' 61.

26 צונץ, הנ"ל, עמ' 196-197.

27 ראה במאמרי: 'חמשה זולות לרב יצחק אבן גיאת', שי להימן – מחקרים בספרות העברית של ימי הביניים מוגשים לא"מ הברמן, ירושלים תשל"ז, עמ' 329-342.

הלוי.²⁸ החידוש הצורני בפיוטים אלה מתבטא במבנה הסטרופות, בהוספת סטרופות-ביניים ובשיטת חריזה רב-גונית. כולם, בלי יוצא מן הכלל, עשויים בדיוק בדרך אחת, וגם מבחינת נושאים יש בהם אחדות מוחלטת. הפייטן מונה תופעות ומאורעות המקבילים למאורע העיקרי המתואר בפרשת קריאת היום. בדרך כלל הוא בונה את פיוטו על מדרש הנותן מספר למאורעות שאירעו לאבותינו במשך הדורות ושכדוגמתם יבואו לאחרית הימים.²⁹ נעמוד עכשיו בקיצור על משמעותם של החידושים האלה. פרופסור פליישר, במאמרו הנ"ל קובע שפייטני ספרד מיעטו את העשייה דווקא בשני הסוגים הנ"ל.³⁰ גוף היוצר והזולת בפיוט המזרחי היו ארוכים מדי והיו מיוסדים על פירוט מיכני וסטריאוטיפי של פסוקי מקרא מפרשת קריאת היום והפסרתו, ובכלל נהפכו פיוטים אלה ליצירות מאובנות וחסרות חיות. זאת ועוד, סוגים אלה בפיוט המזרחי היו מתובלים במידה גדושה של הבאות מהספרות התלמודית והמדרשית, ומקובל במחקר שמשוררי ספרד השתדלו להתרחק ממידה זו. בקיצור, אמירת פיוטים אלה לא היתה לפי טעם האסתיטי של המתפללים בספרד. ריצ"ג, כנראה, לא היה מוכן לוותר על מנהג קדום שבתפילה, והשתדל לקיימו, ולא דווקא בראש השנה וביום הכיפורים בלבד, אלא גם בשאר חגים ושבתות מצוינות, ותיקן בגוף היוצר ובזולת תיקונים שלפי דעתו מסוגלים היו לחדש ולרענן את פני הפיוט המאובן. מה היו הסממנים העיקריים של גוף היוצר המקובל? תלות גמורה בפרשת התורה עם שילוב הבאות מילוליות רבות ממנה לתוך הפיוט. בא ריצ"ג והעמיד בו ככותרות מתחלפות פסוק מהפרשה בראש כל גוש של שלוש סטרופות ועיצב אותו כדיאלוג שבין הגיבורים הראשיים המופיעים בה. ההבאות המילוליות הלקוחות מהפרשה הושמטו, ואת מקומן הוא מילא בפסוקים משאר חלקי המקרא, כשהוא מסיים בהם את המחרוזות המשולשות המסורתיות. כך דחה הדיאלוג הער והדרמטי את הפירוט הסטריאוטיפי של הפסוקים, ואולי יש לשמוע מבין טורי יוצרות אלה גם הד של השיחה המנומסת וגינוני הוויכוח שהיו רגילים על פי בני הדור ההוא. בדרך דומה הלך אבן גיאת גם בחידושי בזולת. הוא הוסיף שני טורים מתחלפים לגרעין הרגיל של הזולת, דהיינו צורת המחרוזות המרובעות, הכניס סטרופות-ביניים וחרז אותן בשיטת חריזה עשירת צלילים ומגוונת. כתוצאה מזה נוצר זולת העושה רושם של שיר מעין אזורי, סוג פופולרי ביותר באותה התקופה. אבן גיאת שחרר את הזולת מתלותו בהפסרה והעמיד במקומה את המסגרת המדרשית. בחירת הנושא המדרשי מבטיחה את קיום צביונו של הזולת בזה, שגם המדרש דן ברעיון של הקשר בין המאורע המתואר בקריאת התורה של היום ובין מאורעות דומים שמסופר עליהם בספרי הנביאים ואף הכתובים.

28 ראה במאמרו הנ"ל של פליישר, שם, הערה 49.

29 ראה במאמרי הנ"ל.

30 במאמרו הנ"ל, עמ' 340.

כך הצליח ריצ'ג, הפייטן הפורה והמקורי, לשמור על צביונם היסודי של שני סוגי פיוט אלה, אולם יחד עם זה שחרר אותם מחבלי השגרה שהוטלו עליהם במשך הדורות. תיקונו אלה התקבלו על דעת כמה מבני דורו הצעירים, והם המשיכו לחבר פיוטים לפי הדגם שתיקן זקן החבורה.

אסיים בהבעת התקווה שהמחקר ביצירתו הפיוטית של ריצ'ג ההולך ומתאפשר על-ידי ממצאים רבים וחשובים מתוך אוצרות הגניזה יאיר כמה וכמה פרשיות סתומות גם ביצירותיהם של שאר גדולי משוררינו הספרדים.